

KLAIPĖDOS KRAŠTO NAUJAKURIAI POKARIO METAIS: KĄ APIE JUOS ŽINOME?

Daiva Masiliauskienė

ABSTRACT

The article analyzes the extent to which the historiographic topic of the post-World War II settlers of the Klaipėda region has been studied. Existing research is examined to determine which topics have been researched and which have not yet been studied. The research of the post-World War II settlers of the Klaipėda region is compared to research of the former East Prussian territories including the Kaliningrad region, Varmia and Masovia.

KEY WORDS: Klaipėda region, East Prussia, migration, new settlers, oral history.

ANOTACIJA

Straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kiek detalai pirmųjų Klaipėdos krašto naujakurių, atvykusių po Antrojo pasaulinio karo, problematika yra pristatoma istoriografijoje, kurie klausimai nagrinėjami išsamiau, o kurie dar nesulaukė tyrėjų dėmesio. Klaipėdos krašto naujakurių tyrimų situacija lyginama su kitų buvusių Rytprūsių teritorijų – Kaliningrado srities, Varmijos ir Mozūrijos – naujakurių temos moksliniais tyrimais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Klaipėdos kraštas, Rytų Prūsija, naujakuriai, migracija, žodinė istorija.

*Daiva Masiliauskienė, M. A., doktorantė, Klaipėdos universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. paštas: d.masiliauskiene@yahoo.com*

Naujakurių¹, atvykusių į Klaipėdos kraštą po Antrojo pasaulinio karo, tema nėra sulaukusi detalių mokslinių tyrimų. Sovietinio laikotarpio istoriografijoje, nagrinėjusioje Klaipėdos krašto ir Klaipėdos miesto ūkio raidą, apie naujuosius krašto gyventojus buvo užsimenama tik fragmentiškai, kaip apie „mechaninį gyventojų prieaugį“ arba kaip apie „liaudies ūkio“ pasiekimų vykdytojus², kurie atvyko gaivinti karo suniokoto krašto ir Klaipėdos miesto ūkio³. Nuo 1988–1989 m. gerokai išaugus publikacijų Klaipėdos krašto pokario tematika skaičiui, ypač daug dėmesio buvo skirta senųjų Klaipėdos krašto gyventojų pokario situacijai analizuoti⁴. Nors pagrindinis dėmesys šiose publikacijose buvo skiriamas vietiniams gyventojams, tačiau jose randama informacijos ir apie naujakurius, kadangi abi šios gyventojų grupės pokario metais neišvengiamai kontaktavo.

¹ Istoriofrafijoje paprastai naujakuriais laikomi žmonės, kurie keldavosi į Klaipėdos krašto kaimo vietas ir gaudavo valdžios nustatytas lengvatas. Šiame straipsnyje sąvoka „naujakurys“ išplečiama ir reiškia kiekvieną asmenį, kuris atvyko iš kitos vietovės – tiek iš Lietuvos, tiek iš kitų Sovietų Sąjungos regionų – gyventi į Klaipėdos kraštą.

² VALIAUSKAITĖ, J.; MICKEVIČIŪTĖ, E. Agrarinė reforma Klaipėdos apskrityje pokario laikotarpiu. In *Lietuva Didžiojo Spalio keliu*: respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 60-mečiui, medžiaga. Ats. red. P. AKSAMITAS. Kaunas, 1977, p. 199–202; KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos ūkio atkūrimas pirmaisiais pokario metais (1945–1946). In *Tarybinės Klaipėdos istorijos klausimai*. Ats. red. M. JUČAS, S. OVERAITĖ. Vilnius, 1977, p. 25.

³ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945–1960 metais*. Vilnius, 1987, p. 69–75.

⁴ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 metais. In *Lietuvinkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje*: konferencijos pranešimai. Klaipėda, 1989, p. 35–43; JUŠKA, A. Mažlietuvų evakuacija ir genocidas 1944–1951 metais. *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3, p. 75–85; АРБУШАУСКАЙТЕ, А. Л. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской оккупации. *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3, p. 87–97; HERMANN, A. Klaipėdiškių likimas Lietuvoje po 1945 metų. In HERMANN, A. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*: straipsnių rinkinys. Vilnius, 2000, p. 73–94.

Vienas darbų, detaliau nagrinėjusių naujakurių klausimą, yra Nastazijos Kairiūkštytės straipsnis apie Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimą pokario metais⁵. Straipsnyje pristatomos pokario Lietuvos valdžios pastangos apgyvendinti ištuštėjusias Klaipėdos krašto kaimo vietas pirmaisiais pokario metais. Darbuose, kuriuose nagrinėjami įvairūs Klaipėdos krašto pokario istorijos klausimai, naujakurių problema taip pat daugiau ar mažiau aptariama⁶. Naujakurių klausimui nagrinėti svarbūs ir tie darbai, kurie nagrinėja atskirą Klaipėdos krašto gyvenviečių pokario laikotarpio istoriją⁷. Nors šie darbai apsiriboja vienu kaimu, miesteliu ar miestu, tačiau bent iš dalies padeda atskleisti to laikotarpio apgyvendinimo, naujakurio socialinio paveiklo, naujakurių ir vietinių gyventojų santykių ir pan. klausimus.

Istoriografinio naujakurių įvaizdžio formavimuisi įtakos turi ir amžininkų – tiek vietinių gyventojų, tiek pačių naujakurių – atsiminimai. Rašytojos Ievos Simonaitytės 1945 m. rudens kelionės po Klaipėdos kraštą išpūdziai, išdėstyti savotiškame memorandumė, adresuotame Lietuvos SSR vyriausybei, supažindina ne tik su tuometine krašto situacija, bet ir parodo vietinio gyventojų požiūrį į šiuos įvykius⁸. Kituose skelbtuose vietinių gyventojų atsiminimuose, prisimenant pokario metus, taip pat yra minimi naujakuriai⁹. Naujakurių atsiminimuose randama mažiau informacijos apie pirmuosius pokario metus, daugiau aprašoma vėlesnių metų kasdienė buitis¹⁰. Santykius su vietiniais gyventojais jie paprastai apibūdina teigiamai, nors ir jų pačių gyvenimo sąlygos naujame krašte nelepino.

Amžininkų, ypač vietinių gyventojų, atsiminimas yra naudotasi ne viename moksliniame darbe. Tačiau kai kurie tyrinėtojai¹¹, remdamiesi tik vietinių gyventojų atsiminimais, pateikė vienpusį pokario vaizdą. Būtina pažymėti, kad atsiminimai atskleidžia subjektyvų žmogaus požiūrį į įvykius. Juose praeitis gali būti pagražinta tendencingais pasakojimais arba nutylėtos kai kurios įvykių detalės. Žmogaus atmintis nėra tobula, kadangi žvilgsnį į praeitį nulemia šiandienos prizmė¹². Kita vertus, atsiminimai atskleidžia amžininkų įvykių versiją, parodo jų pačių požiūrį į įvykius, į kitus žmones.

Svarbu pažymėti, jog tiek istoriografijoje, tiek pačių amžininkų atsiminimuose daugiausia kalbama apie situaciją kaimo vietovėse. Miestuose ir miesteliuose įsikūrusių naujakurių klausimas

⁵ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. In *Lietuvininkų kraštas*. Red. komisijos pirm. N. VĖLIUS. Kaunas, 1995, p. 339–371.

⁶ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais. *Lietuvos istorijos metraštis: 2000 metai*. Vilnius, 2001, p. 257–276; KIBELKA, R. *Memellandbuch. Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002.

⁷ VAREIKIS, V. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993; POČYTĖ, S. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990)*. Klaipėda, 1994; ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų 1956 metų šeimos kortelių duomenų sociologinė analizė. *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 1, p. 63–70; ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai. In *Lietuvininkų kraštas...*, p. 372–398; Priekulė. *Mažas miestelis prie didelio kelio*. Sud. E. BARAUSKIENĖ. Kaunas, 2005.

⁸ SIMONAITYTĖ, I. Mano kelionės į Klaipėdos kraštą išpūdziai. *Baltija*. Vilnius, 1988, p. 13–18.

⁹ AUGUSTIENĖ, A. F. *Rojus, iš kurio mūsų niekas neišvays* (Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą, 1 knyga). Sud. A. L. ARBUŠAUSKAITĖ. Klaipėda, 2003; LACHAUER, U. *Rojaus kelias. Rytprūsių ūkininkės Lėnės Grigolaitytės prisiminimai*. Vilnius, 2001.

¹⁰ BALSEVIČIENĖ, A. *Juodojo Kranto žmonės* (Skaitiniai apie Klaipėdos kraštą, 3 knyga). Sud. A. L. ARBUŠAUSKAITĖ. Klaipėda, 2008; *Neringos veidai / Gesichter der Nehrung*. Sud. R. ČERNIAUSKAITĖ-VIDMANTENĖ, J. ANIŪNAITĖ. Neringa, 2004.

¹¹ JUŠKA, A. Op. cit., p. 75–85.

¹² *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев. Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах*. 2-е изд., испр. и доп. Калининград, 2003, с. 5.

analizuojamas palyginti mažai (išskyrus Vyganto Vareikio darbą, skirtą Klaipėdos miestui XX amžiuje¹³, ir leidinį, skirtą Priekulės miestelio istorijai¹⁴).

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti, kiek istoriografijoje ir atsiminimuose yra pristatyta Klaipėdos krašto naujakurių tematika. Ši analizė svarbi tuo, kad nustatytus „baltas dėmes“ Klaipėdos krašto pokario istorijoje, būtų aiškos galimų tyrimų kryptys. Todėl analizuosime, kokios Klaipėdos krašto pokario naujakurių problemos mokslinėje literatūroje nagrinėjamos detaliau, o kurios dar nesulaukė didesnio tyrėjų dėmesio; kokį naujakurių įvaizdį formuoja vietinių gyventojų atsiminimai ir kaip naujakuriai prisimena vietinius gyventojus. Straipsnyje neturime tikslo pateikti visų istoriografijoje panaudotų duomenų apie Klaipėdos krašto naujakurius, o tik siekiame atkreipti dėmesį į tirtus ar netirtus klausimus.

Klaipėdos krašto naujakurių tyrimų situaciją palyginsime su kitų buvusių Rytprūsių teritorijų¹⁵ – Kaliningrado srities ir Varmijos bei Mozūrijos – tyrimais šia tema¹⁶. Šiose teritorijose pokario naujakurių tema domisi ne tik istorikai, bet ir sociologai, etnologai, socialiniai geografs, filosofai bei kitų mokslo sričių atstovai.

Naujakurių problematikai tirti yra sukurta speciali metodologija. Kaliningrado srityje 1988–1991 m. buvo organizuotos ekspedicijos siekiant apklausti pirmuosius naujakurius, atvykusius 1945–1950 m., pagal iš anksto parengtas anketas. Šių ekspedicijų metu buvo apklausta daugiau nei 320 respondentų¹⁷, o gauti duomenys palyginti su archyviniais dokumentais ir tiriamojo laikotarpio spauda. Varmijos ir Mozūrijos naujakurių (bei kitos šio regiono) problematikos tyrimams, be kitų šaltinių, taip pat gausiai naudojami žodiniai duomenys, daug dėmesio skiriama naujakurių adaptacijos, identiteto klausimams. Interviu, arba žodinės istorijos metodas, tiek Kaliningrado srities, tiek Varmijos ir Mozūrijos moksliniuose tyrimuose taikomas jau ne vieną dešimtmetį. Reikia pažymėti, kad Klaipėdos krašte naujakurių liudijimų fiksavimas nėra pasiekęs tokių apimčių kaip kitose buvusiose Rytprūsių teritorijose. Nors šiandien dar galima rasti pirmųjų pokario metų amžininkų – tiek naujakurių, tiek vietinių gyventojų, tačiau jų mažėja. Straipsnio autorės patirtis apklausiant Lietuvai priklausančios Kuršių marių pakrantės gyvenviečių gyventojus rodo, jog dauguma amžininkų, galinčių papasakoti apie pirmuosius pokario metus, tuo laikotarpiu dar buvo vaikai arba paaugliai, todėl į kai kuriuos klausimus atsakyti negali (neprisimena, šeimoje nebuvo apie tai kalbama, pvz., apie priežastis, kodėl šeima atvyko į Klaipėdos kraštą, ir pan.). Nepaisant šio trūkumo, atsiminimai suteikia tokios informacijos, kuri nebuvo fiksuojama dokumentuose, ir parodo pačių žmonių požiūrį į tam tikrus įvykius, į kitus, šalia gyvenusius, žmones.

Straipsnio chronologinės ribos apima 1944 m. pabaigą – 1960 metus. Šis laikotarpis svarbus dėl kelių priežasčių. Visų pirma vyko intensyvi migracija, tiek iš krašto, tiek į jį, pakeitusi etninę, socialinę, ekonominę visuomenės struktūrą. Nagrinėjamu laikotarpiu krašte dar gyveno palyginti ne-

¹³ VAREIKIS, V. Op. cit.

¹⁴ *Priekulė. Mažas miestelis...*

¹⁵ Antrajam pasauliniam karui besibaigiant Rytprūsių teritorija buvo padalinta taip: Klaipėdos kraštas – Lietuvos SSR sudėtyje, iš vidurinės Rytprūsių teritorijos suformuota Kenigsbergo sritis (1946 m. liepos 4 d. Kenigsbergo miestas ir regionas buvo pavadinti Kaliningrado vardu) buvo RSFSR administracinis vienetas, o piečiausia dalis atiteko Lenkijai (dabar Varmijos ir Mozūrijos vaivadija).

¹⁶ Straipsnyje nepristatysime visų kaimyninių šalių mokslininkų darbų, nagrinėjančių mus dominančią naujakurių temą: to padaryti neįmanoma dėl ribotos straipsnio apimties, be to, tai nėra šio straipsnio tikslas. Apsiribosime keliais darbais, siekdami pažvelgti, kokiais aspektais ir kokiomis priemonėmis yra nagrinėjamas naujakurių šiose teritorijose klausimas ir kiek šių tyrimų patirtį galima pritaikyti Klaipėdos kraštui.

¹⁷ *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев...*, c. 4–5.

mažai vietinių gyventojų, o atvykdavusiems naujakuriams kraštas buvo mažiausiai pažįstamas ir labiausiai svetimas.

Naujakurių atsiradimo Klaipėdos krašte aplinkybės

Tikslios statistikos, kiek Klaipėdos kraštas Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais neteko gyventojų, nėra. Tačiau istoriografijoje pateikiami skaičiai, nors ir nepretenduojantys į absoliutų tikslumą¹⁸, rodo, kad 1945 m. Klaipėdos kraštui apgyvendinimo klausimas buvo labai aktualus.

Siekdami išsiaiškinti, kiek detalios istoriografijoje pristatomos naujakurių atsiradimo Klaipėdos krašte aplinkybės, visų pirma turime žinoti, ar buvo ir kaip buvo ištirti šie klausimai: 1. kaip ir iš kur naujakuriai vyko į Klaipėdos kraštą? 2. kodėl paliko savo gimtuosius namus? 3. kaip buvo organizuojamas verbavimo procesas?

Kaip ir iš kur naujakuriai vyko į Klaipėdos kraštą? Į pirmąjį klausimą atsakyti nėra sudėtinga, nes istoriografijoje gana detalios pristatomos pagrindinės naujakurių migracijos kryptys. Pagal atvykimo į Klaipėdos kraštą aplinkybes naujakurius galime skirstyti į dvi grupes: tuos, kurie atvyko savo iniciatyva, ir tuos, kurie buvo perkelti pagal LKP(b) Centro komiteto parengtus planus.

Mažiausiai žinome apie atvykusiuosius į Klaipėdos kraštą savo iniciatyva. Nastazijos Kairiūkštytės teigimu, jau 1944 m. pabaigoje žmonės iš pasienio regionų atvykdavo į Klaipėdos kraštą ieškoti, ko prisiplėšti likusiose be gyventojų sodybose¹⁹. Tikėtina, kad dalis šių žmonių galėjo likti gyventi Klaipėdos krašte. Savo iniciatyva vykusiujų buvo ir vėliau, tačiau kokią dalį jie sudarė visame naujakurių sraute, nėra tirta.

1945 m. pradžioje LKP(b) Centro komitetas ir Lietuvos SSR Liaudies komisarų taryba pradėjo rūpintis Klaipėdos krašto apgyvendinimu ir organizuotai kelti žmones Klaipėdos kraštui apgyvendinti. Šie perkėlimai istoriografijoje aptarti detalios, nes yra išlikusių juos liudijančių dokumentų. Išsamiau šių planų neanalizuodami²⁰ pažymėsime, kad nors iki galo jie nebūdavo įgyvendinami, tačiau Klaipėdos krašte gyventojų sparčiai daugėjo. Į Klaipėdos krašto kaimo vietoves naujakuriai intensyviausiai vyko 1945 m. Yra žinoma, kad 1945 m. kovo pabaigoje Klaipėdos krašte buvo gyvenama tik apie 1530 ūkių²¹ iš daugiau nei 12 tūkst.²² 1945 m. liepos 20 d. Klaipėdos krašto kaimo

¹⁸ Kiek tiksliai Klaipėdos krašte Antrajam pasauliniam karui besibaigiant buvo likę vietinių gyventojų, iš 1939 m. pr. gyvenusių 153,8 tūkst. (KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 346), nėra žinoma. Manoma, kad kraštas neteko 80% gyventojų (Ibid., p. 348). Yra žinoma, kad 1946 m. pr. sudarant kaimo vietovių gyventojų dokumentaciją Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse gyveno 6300 vietinių žmonių (nuo 16 metų amžiaus) (Ibid., p. 350), tačiau neaišku, kiek tarp šių žmonių buvo repatriantų, o kiek karo metais likusių gimtuosiuose namuose. Skirtingais duomenimis, 1945–1949 m. į Klaipėdos kraštą grįžo (artėjant frontui pasitraukusių iš namų ar išvežtų darbams į Vokietiją) 6–8 tūkstančiai vietinių gyventojų (repatriantų) (АРБУШАУСКАЙТЕ, А. Л. Коренное гражданское население..., c. 93; KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 350). Kaip tikslų skaičių galima nurodyti 6156 vietinius Klaipėdos krašto žmones, išvykusius į abi Vokietijas 1958–1960 m. (АРБУШАУСКАЙТЕ, А. Л. Коренное гражданское население..., p. 96). Dalis krašto senbuvių pasiliko.

¹⁹ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai..., p. 260.

²⁰ Su gyventojų perkėlimu į Klaipėdos kraštą planais bei jų įgyvendinimu galima susipažinti šiuose darbuose: (KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Klaipėdos pramonė...*; KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Klaipėdos krašto kaimo vietovių...*; ARBUŠAUSKAITE, A. L. *Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai...*; АРБУШАУСКАЙТЕ, А. Л. *Коренное гражданское население...*).

²¹ Nėra išskirta, kiek šiuose ūkiuose gyveno senųjų gyventojų, o kiek naujakurių.

²² АРБУШАУСКАЙТЕ, А. Л. *Коренное гражданское население...*, p. 91.

vietovėse gyveno jau 18,1 tūkst. naujakurių, įsikūrusių 3854 ūkiuose, tų pačių metų lapkričio 15 d. jau buvo apgyvendinti 5263 ūkiai²³. 1948 m. kaimo vietovėse gyveno 79 493 žmonės (kartu su senbuviais)²⁴.

Yra aiški ir Klaipėdos miesto apgyvendinimo dinamika. 1945 m. pabaigoje mieste gyveno 13,5 tūkst. gyventojų (į šį skaičių patenka ne tik naujakuriai, bet ir vietiniai gyventojai), o daugiausia atvyko 1946 m. ir 1947 m. (kasmet po daugiau nei 19 tūkst. žmonių). 1948 m. atvyko 13,8 tūkst. žmonių, o 1949–1956 m. kasmet atvykdavo po 10–11 tūkst. žmonių. 1960 m. Klaipėdos mieste gyveno jau 100 tūkst. žmonių²⁵.

Taip pat yra nustatyta, iš kur į Klaipėdos kraštą vyko naujieji gyventojai. Kaimo vietovėse ir miesteliuose daugumą sudarė atvykusieji iš įvairių Lietuvos vietovių, ypač gretimų Klaipėdos kraštui apskričių: Tauragės, Kretingos, Raseinių²⁶. O Klaipėdos mieste pirmaisiais pokario metais daugumą sudarė iš kitų Sovietų Sąjungos regionų atvykę įvairių tautybių, ypač rusų, žmonės: 1947 m. pr. mieste gyveno 40% lietuvių ir 60% kitų tautybių atstovų. 1959 m. surašymo duomenimis, Klaipėdoje lietuvių jau gyveno 55,2%, 2,9% buvo rusų, 3,1% ukrainiečių ir 3,1% kitų tautybių žmonių²⁷.

Miesteliuose ir ypač kaimo vietovėse atvykusieji iš kitų Sovietų Sąjungos regionų paprastai sudarydavo nedideles tautines mažumas (pvz., 1956 m. Pagėgių apskrityje rusų buvo apie 5%, Klaipėdos apskrityje – 4%²⁸), tačiau daugelis jų užimdavo vadovaujančias vietas administracinėse, partinėse, ūkinėse valdymo struktūrose²⁹. Esminė priežastis, lėmusi tokį tautinį pasiskirstymą, buvo ta, jog nepasitikėta ne tik krašto senbuviais, bet ir daugeliu naujakurių iš Lietuvos, todėl darbą administracinio valdymo įstaigose lengviau būdavo gauti atvykėliams iš Sovietų Sąjungos, dažniausiai rusakalbiam³⁰.

Palyginę Klaipėdos krašto apgyvendinimo procesą su Kaliningrado srities ir Varmijos bei Mozūrijos situacija, rasime panašumų ir skirtumų. Kaliningrado srityje patys pirmieji naujieji gyventojai buvo Raudonosios armijos kariai, kurių dalis po demobilizacijos liko gyventi krašte. Be buvusių karių, pirmaisiais krašto gyventojais tapo repatriantai³¹, įvairių ministerijų specialistai, partinių ir sovietinių įstaigų tarnautojai³². Tuo tarpu Klaipėdos krašte ir Varmijoje bei Mozūrijoje vieni pirmųjų atvykėlių, kartu su Raudonosios armijos kariais, buvo žmonės iš pasienio su buvusiomis Rytprūsių teritorijomis. Paprastai jie vykdavo ištuštėjusių vietinių gyventojų sodybų, namų, kito turto grobimo tikslais, tačiau vėliau dalis jų likdavo gyventi buvusiose Rytprūsių teritorijose³³. Kalining-

²³ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 358.

²⁴ Ibid., p. 350.

²⁵ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Klaipėdos pramonė...*, p. 70–71.

²⁶ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 352–362.

²⁷ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Klaipėdos pramonė...*, p. 72.

²⁸ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 351–352.

²⁹ Ibid.

³⁰ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai..., p. 274.

³¹ Čia turimi omenyje SSRS repatriantai, karo metu buvę išvežti į Vokietiją. Daugelio jų kelias namo ėjo per Rytprūsius. Ne vienas jų, ypač negavęs žinių iš artimųjų gimtinėje, buvo užverbuotas likti Kaliningrado srityje (*Восточная Пруссия глазами советских переселенцев...*, c. 30–31).

³² *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев...*, c. 28–34.

³³ SAKSON, A. *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach*. Poznań, 1998, s. 107.

rado srityje beveik visi vietiniai krašto gyventojai 1947–1949 m. buvo deportuoti į Vokietiją³⁴. Kadangi senbuvių nebeliko, o į Kaliningrado sritį vyko beveik vien tik rusakalbiai, iš kurių išsiskyrė 77% sudarę rusai, 9,4% baltarusiai, 5,8% ukrainiečiai³⁵, šioje teritorijoje susidarė kalbiniu požiūriu homogeniškausia gyventojų grupė. Klaipėdos krašte šalia naujakurių, tarp kurių galime išskirti dvi pagrindines grupes – lietuvių ir rusakalbių, gyveno ir dalis krašte dar likusių vietinių gyventojų. Etniniu požiūriu margiausia gyventojų grupė susiformavo Varmijoje ir Mozūrijoje. Ją sudarė naujakuriai: lenkai, atvykę daugiausia iš centrinės Lenkijos (1950 m. Olštyno vaivadijoje jie sudarė 46% visų gyventojų), repatriantai, daugiausia iš Vilniaus ir Volynės kraštų (1950 m. sudarė apie 26% Olštyno vaivadijos gyventojų), ukrainiečiai, iš pietryčių Lenkijos deportuoti į šį kraštą 1947 m. akcijos „Vysla“ metu (1948 m. jie sudarė 7,5% visų vaivadijos gyventojų), ir kitų tautinių bei etninių grupių atstovai. Šioje teritorijoje taip pat dar gyveno nemažai senųjų vietinių gyventojų – vokiečių³⁶, mozūrų, varmių, kurie 1950 m. sudarė 18,5% visų Olštyno vaivadijos gyventojų³⁷. Todėl čia buvo itin aktualus naujakurių ir senbuvių santykių klausimas.

Kodėl naujakuriai paliko gimtuosius namus? Istoriografijoje pažymima, jog nepaisant intensyvaus Klaipėdos krašto apgyvendinimo, žmonės čia vyko nenoriai³⁸. Istoriografijoje išskiriamos dvi priežastys, kodėl jie vis dėlto ryždavosi palikti gimtuosius namus ir vykdavo į kartais visai nepažįstamą kraštą: 1. ieškodami geresnio gyvenimo, kurį žadėdavo verbuotojai, ir 2. norėdami išvengti represijų (taip pat dažnai iš verbuotojų sužinojus apie išvykimo į Klaipėdos kraštą galimybę)³⁹. Patys naujakuriai taip pat prisipažįsta, kad į kraštą atvyko užverbuoti arba norėdami išvengti trėmimų⁴⁰.

Nenoras išvykti iš gimtųjų namų buvo būdingas ir kitų buvusių Rytprūsių teritorijų naujakuriams⁴¹. Kaip pažymi Kaliningrado srities pokario istoriją tiriantys mokslininkai, pagrindinis motyvas, vėlės žmones iš namų, buvo geresnio gyvenimo paieškos, o daugeliui persikėlimas atrodė lyg išsigelbėjimas⁴². Nustatyta, kad daugelis naujakurių atvyko iš tų Rusijos ir Baltarusijos regionų, kurie buvo labiausiai nukentėję karo metu⁴³. Net atsirado savotiška kategorija naujakurių, vadinamų „profesionaliais persikėlėliais“. Tai buvo žmonės, kurie ne kartą sudarydavo persikėlimo į Ka-

³⁴ ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Karaliaučiaus-Kaliningrado srities gyventojų padėtis 1945–1951 metais. In *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipeden-sis, t. VIII). Ats. red. A. NIKŽENTAITIS. Klaipėda, 2001, p. 107–112.

³⁵ GALCOVA, S. Die Neusiedler auf dem Gebiet Ostpreußens (Kaliningrader Oblast). *Annaberger Annalen*, 1999, Nr. 7: *Ostpreussen nach 1945*, S. 109; ШЕНДЕРЮК, М. Социальный портрет переселенца. *Калининградские архивы. Материалы и исследования*, Вып. 1. Калининград, 1998, с. 183.

³⁶ Nors vokiečių tautybės asmenys iš Lenkijai po Antrojo pasaulinio karo priskirtų Vokietijos teritorijų (taip pat ir buvusių Rytprūsių) turėjo būti išskeldinti, nedidelė dalis liko. Iš 1945 m. gyvenusių 131 tūkst. vokiečių 1948 m. dar buvo likę 5,8 tūkst. (SAKSON, A. Op. cit., s. 48).

³⁷ SAKSON, A. Op. cit., s. 48.

³⁸ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 363.

³⁹ Ibid., p. 357–358; KIBELKA, R. Op. cit., S. 35; *Priekulė. Mažas miestelis...*, p. 191.

⁴⁰ BALSEVIČIENĖ, A. Op. cit., p. 35–37; 46–48; *Neringos veidai...*, p. 30.

⁴¹ ŁUKOWSKI, W. O tożsamości mieszkańców Mazur. *Borussia*, 1995, Nr. 10, s. 48; КОСТЯШОВ, Ю. «Желающих переселиться мало...» Об организации переселения колхозников из Воронежской в Калининградскую область в послевоенные годы. *Калининградские архивы. Материалы и исследования*, Вып. 6. Калининград, 2004, с. 64–65.

⁴² GALCOVA, S. Op. cit., S. 111.

⁴³ ШЕНДЕРЮК, М. Op. cit., с. 183.

liningrado sritį sutartis vien tam, kad gautų naujakuriams priklausiusias lengvatas, ir tokie atvejai būdavo masiški. Nuvykę į Kaliningrado sritį, po kurio laiko tokie žmonės grįždavo į gimtinę⁴⁴.

Andrzejus Saksonas (Andrzej Sakson), analizuodamas lenkų atvykimo į Varmiją ir Mozūriją motyvus⁴⁵, išskyrė tris naujakurių tipus. Pirmasis, vadinamasis klasikinis pasienio apgyvendinimo pavyzdys, pasireiškęs visų pirma įvairaus turto vagystėmis. Jau minėjome, kad vieni pirmųjų Varmijoje ir Mozūrijoje pasirodė pasienio su buvusiais Rytprūsiais gyventojai, pradžioje tik grobdavę ir išveždavę įvairų turtą, vadovaudamiesi principu „kas vokiška, tas neturi šeimininko, vadinasi, yra mano“. Nuo 1945 m. antrosios pusės šie žmonės įsikurdavo vietinių gyventojų sodybose, dažnai išvarydami tikrąjį šeimininką. Dalis tokių žmonių vėl išvykdavo nuniokoję ūkį, dalis likdavo, tapdami vadinamaisiais „normaliais“ persikėlėliais. Kita nedidelė grupė naujakurių, vadinamieji „pionieriai“, atvykdavo į kraštą įsitikinę, kad jų įsikūrimas šiame krašte būtinas, įsivaizduodami atliekantys savotišką misiją. Trečiasis, dominuojantis, tipas, vadinamieji „normalūs“ persikėlėliai, atvyko vedini įvairių motyvų, tačiau dažnai palikę gimtuosius namus dėl vargo ir nepritekliaus⁴⁶.

Palyginus su kitomis buvusių Rytprūsių teritorijomis, matyti, kad nors istoriografijoje yra išskirtos pagrindinės atvykimo į Klaipėdos kraštą priežastys, detalesnių tyrimų apie naujakurių motyvus trūksta. Ypač trūksta tyrimų apie atvykusiuosius iš kitų Sovietų Sąjungos regionų ir apie tai, kokios priežastys lėmė, kad šie žmonės pasirinko būtent Klaipėdos kraštą.

Kaip buvo organizuojamas verbavimo procesas? N. Kairiūkštytės teigimu, „vietinių valdžios organų ir partijos atstovų nuolatinė agitacija bei persikeliantiems valstiečiams taikomos valstybės lengvatos paskatino ne vieną ūkininką keisti savo gyvenamąją vietą“⁴⁷. Tačiau kas iš tiesų yra žinoma apie šį procesą?

Istoriografijoje gana išsamiai pristatomi valdžios įsipareigojimai naujakuriams. Skirtingais duomenimis, perkeliamesiems į kaimo vietas buvo žadama, atsižvelgiant į šeimos dydį, iki 15 ha žemės, gyvenamieji pastatai, 2500–3000 rublių pašalpa šeimai, leidimas dvejus metus nemokėti mokesčių ir neatlikti prievolių (išskyrus pieno prievolę). Kiekviena šeima galėjo gauti iki 4000 (8000–10 000) rublių paskolą, kurią turėjo gražinti per 5 metus, neturintieji gyvulių galėjo nusipirkti nustatytomis kainomis arklių, karvių ir pan., taip pat turėjo būti suteiktos darbo priemonės, drabužiai ir kita⁴⁸.

Tačiau apie tai, kaip buvo organizuojamas pats verbavimo procesas, išsamesnių žinių trūksta. Remiantis fragmentine informacija, yra žinoma, kad gyventojus iš Lietuvos vykti į tuščius Klaipėdos krašto ūkius ragino radijas ir spauda⁴⁹, o tiesiogiai agituoti žmones turėjo vietinės valdžios atstovai: LKP(b) apskričių komitetai ir vykdomieji komitetai⁵⁰, tačiau koku būdu jie tai atlikdavo, netirta.

⁴⁴ КОСТЯШОВ, Ю. Op. cit., c. 66.

⁴⁵ Čia pristatomi tik naujakurių iš Vidurio Lenkijos motyvai. Repatriantų iš Vilniaus ir Volynės kraštų repatriacijos į Lenkiją priežastys šiuo atveju neanalizuojamos. Ukrainiečiai buvo perkelti prievarta.

⁴⁶ SAKSON, A. Op. cit., s. 113–116.

⁴⁷ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 357.

⁴⁸ ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai..., p. 374; HERMANN, A. Op. cit., p. 79; KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 357–358; VALIAUSKAITĖ, J.; MICKEVIČIŪTĖ, E. Op. cit., p. 200.

⁴⁹ ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai..., p. 374.

⁵⁰ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 353.

Vienas iš istoriografijoje minimų ūkininkų atrankos kriterijų persikėlimui į Klaipėdos kraštą buvo jų patikimumas⁵¹. Norintieji išvykti turėdavo užpildyti anketą-pareiškimą, visi darbingi šeimos nariai privalėjo būti mediciniškai patikrinti. Valdžios institucijoms patikrinus dokumentus, tiems, kuriems leisdavo išvykti, įteikdavo persikėlėlio bilietą, pagal kurį būdavo suteikiamos įstatymų numatytos lengvatos⁵². Istoriografijoje nedetalizuojama, kokiais kriterijais vadovaujantis būdavo priimami sprendimai leisti ar neleisti išvykti, tačiau 1945 m. pabaigoje ir 1946 m. valstybės saugumo struktūroms pradėjus labiau domėtis naujakuriais, nustatyta, kad nemaža dalis jų yra „kenksmingi elementai: buožės, spekuliantai ir kiti niekšai, kurie naudojami naujakurių teisėmis ir valstybės parama“⁵³.

Taip pat kyla klausimas, kiek realybė atitikdavo verbuotojų pateiktą ar pačių naujakurių susikurtą Klaipėdos krašto įvaizdį?

N. Kairiūkštytė pažymėjo, kad naujakuriams suteikiant numatytas lengvatas būdavo daug sutrikimų⁵⁴. Iki 1945 m. vidurio valdžios atstovai kiekvienam naujakuriui išmokėdavo priklausiusias lėšas. Tačiau ėmus jų trūkti, pašalpas, kreditus pradėjo gauti ne visi naujakuriai. Pvz., 1946 m. birželio 1 d. Pagėgių apskrityje tik 60% atvykusių šeimų buvo išmokėtos pašalpos ir suteikti kreditai⁵⁵. Jau 1945 m. vasaros pabaigoje dėl greitai didėjančio gyventojų skaičiaus ėmė trūkti ūkių, skirtų naujakuriams apgyvendinti (pvz., 1945 m. lapkričio 9 d. Klaipėdos apskrityje dar buvo 248 tinkami apgyvendinti ūkiai, o pagal planą reikėjo apgyvendinti dar 600 šeimų⁵⁶). Todėl likusiuose ūkiuose imta apgyvendinti po kelias naujakurių šeimas arba naujakurių viena ar kelios šeimos būdavo įkurdinamos senbuvio sodyboje kartu su senuoju šeimnininku⁵⁷. 6-ojo dešimtmečio pradžioje atvykę naujakuriai pasakoja: „Kai 1952 metais atvykome į Juodkrantę, čia nieko nebuvo – viskas išdraskyta, išdaūžyta, patys turėjome viską remontuoti.“⁵⁸ Todėl manome, kad dažnai senųjų krašto gyventojų atsiminimuose naujakuriai, įsikuriantys tvarkingose, turtingose, kartais iš senojo savininko atimtosiose sodybose⁵⁹, yra tie, kurie atvyko į Klaipėdos kraštą patys pirmieji, vos išvykus seniesiems gyventojams.

Detaliai, remiantis tiek dokumentais, tiek pačių naujakurių liudijimais, ištirtos Kaliningrado srities naujakurių verbavimo aplinkybės rodo, jog valdžios deklaruojamo savanoriškumo principo vykti į buvusias Vokietijos žemes ne visada buvo paisoma. Jurijus Kostiašovas, nagrinėdamas gyventojų perkėlimų dokumentus, nustatė, kad vietinės valdžios atstovai, siekdami įgyvendinti perkėlimo planus ir gauti už užverbuotas šeimas premijas, organizavo ir „savanoriškai priverstinį“ perkėlimo būdą, t. y. vietinės valdžios atstovai savo nuožiūra atrinkdavo asmenis perkėlimui į Kaliningrado sritį, ir šiems asmenims buvo pranešama, kad atsisakę vykti jie turės sumokėti 2 tūkst. rublių baudą ir bus teisiami⁶⁰. Dokumentai rodo, kad vietinės valdžios atstovai šiais perkėlimais sprendė ir savo rajonų, kolūkių problemas. Nors pagal vyriausybės reikalavimus į Kaliningrado sritį turėjo būti perkelti tik patys darbščiausi žmonės, vietinė valdžia stengėsi atsikratyti ne pačių geriausių

⁵¹ Ibid., p. 353.

⁵² ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai..., p. 384.

⁵³ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 367.

⁵⁴ Ibid., p. 358.

⁵⁵ Ibid., p. 363–364.

⁵⁶ Ibid., p. 359.

⁵⁷ HERMANN, A. Op. cit., p. 79.

⁵⁸ *Neringos veidai...*, p. 18.

⁵⁹ AUGUSTIENĖ, A. F. Op. cit., p. 108–109; SIMONAITYTĖ, I. Op. cit., p. 14.

⁶⁰ КОСТЯШОВ, Ю. Op. cit., c. 65.

darbininkų⁶¹. Tiek agitacinės medžiagos analizė, tiek pačių naujakurių atsiminimai rodo, kad siekiant suvilioti žmones vykti į Kaliningrado sritį buvo kalbama ne tik apie valdžios teikiamas privilegijas⁶², bet ir pačiomis gražiausiomis spalvomis pateikiamos gyvenimo srityje sąlygos, pvz., kad žiemą nebūna didelių šalčių, kad galvijų ūkiai elektrifikuoti, kad kolūkiai aprūpinti naujausia technika, ir pan.⁶³ Tačiau, kaip rodo pačių naujakurių atsiminimai, labiausiai pasisėkė patiems pirmiesiems naujakuriams, kurie įsikūrė nesugriautuose namuose, su visais baldais. Vėliau atvykusiesiems tekdavo įsikurti namuose ir be durų, langų, ar net kiauru stogu, o baldus gamindavosi patys arba ne vienerius metus gyvendavo be jų⁶⁴.

Kaliningrado srities naujakurių verbavimo aplinkybės rodo, kad naujakuriai būdavo perkeliami ir prievarta, o gyvenimo sąlygos, kurias nupasakodavo verbuotojai, ne visada atitikdavo realybę. Klaipėdos krašto naujakurių verbavimo proceso tyrimas padėtų rasti atsakymus į klausimus, kaip žmonės buvo viliojami į Klaipėdos kraštą, kodėl buvo susigundoma šiais pasiūlymais.

Naujakurio socialinis poveikslas

Detalių tyrimų, kurie parodytų, kokio amžiaus, šeimyninės padėties, socialinio sluoksnio, išsilavinimo, konfesijos, darbo patirties žmonės keldavosi į Klaipėdos kraštą, nėra atlikta, išskyrus kebias vietas (tam tikrais aspektais): Kuršių neriją⁶⁵ ir Klaipėdos miestą⁶⁶. Amžininkų atsiminimai taip pat nepateikia išsamesnių žinių apie pokario metais į Klaipėdos kraštą vykusius žmones. Todėl remiantis šia negausia informacija galima pateikti tik labai fragmentišką naujakurio poveikslą.

Istoriografijoje pažymima, kad į Klaipėdos kraštą daugiausia kėlėsi jaunos šeimos su vaikais⁶⁷, tačiau žinoma, kad pasitaikydavo ir atvykdavusių su nusenusiais tėvais ar apskritai nedarbingų žmonių, našlių su mažais vaikais⁶⁸. Kiek tarp šių jaunų žmonių buvo vienišų, kiek susituokusių, kiek vaikų būdavo šeimose, kokią dalį tarp atvykstančiųjų sudarė nedarbingi arba senyvo amžiaus žmonės, netirta.

Apie naujakurių socialinę priklausomybę spręsti taip pat nėra paprasta. Bitėnų senbuvė Lėnė Grigolaitytė prisiminė, kad jų kaime pirmieji naujakuriai dažniausiai buvo „buožės, turtingi ūkininkai, kurie ėjo prieš režimą, bet ir jo bijojo. Todėl jie bėgo iš tėviškės ir slapstėsi pas mus. <...> Tie ūkininkai buvo geri ir inteligentiški žmonės. Mes savo kampą juokais vadinome akademija. Po kiek laiko, kai jau pavojus, kaip jiems atrodė, praėjo, kai kurie atvykėliai dingę. Į jų vietą atėjo kiti, ir jie jau dažniausiai nebūdavo tokie geri. Ne valkatos, bet tarp jų visokių pasitaikė. Tie žmonės anksčiau

⁶¹ Ibid., c. 65–66.

⁶² Naujakuriams buvo žadama ne tik nemokama kelionė ir nemokamas turto bei galvijų (iki dviejų tonų šeimai) pervežimas į Kaliningrado sritį, namas kaime, 1000 rublių išmoka šeimos galvai ir po 300 rublių kiekvienam šeimos nariui, karvė arba 3000 rublių išmoka jai įsigyti, taip pat buvo panaikinamos skolos valstybei ir 3 metams jie buvo atleidžiami nuo mokesčių ir prievolių valstybei. Atvykusi šeima galėjo pagal nustatytas kainas nusipirkti: 1 paltą, 30 metrų audinio, 10 litrų žibalo, 10 kg druskos, 40 dėžučių degtųjų, ir kiekvienas šeimos narys porą batų, 1 galvos apdangalą (kepurę, skarelę), po 2 poras kojinių ir 1 kojinių, 2 rutes siūlų, 1 kg ūkiško muilo (*Восточная Пруссия глазами советских переселенцев...*, c. 38).

⁶³ КОСТЯШОВ, Ю. Op. cit., c. 62–63.

⁶⁴ *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев...*, c. 69–77.

⁶⁵ ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų 1956 metų..., p. 63–70; ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai..., p. 372–398.

⁶⁶ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Klaipėdos pramonė...*

⁶⁷ HERMANN, A. Op. cit., p. 79.

⁶⁸ ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai..., p. 385, 391.

neturėjo nieko. Jie manė lengvai galėsia praturtėti⁶⁹. Remiantis informacija apie naujakurių paliktą žemę ir ūkius gimtuosiuose namuose, matyti, kad ne visi jie buvo visiškai beturčiai. 1948 m. kovo 5 d. Valstybinio fondo duomenimis, iš persikėlusiujų į Klaipėdos kraštą asmenų Lietuvoje buvo perimti 1658 ūkiai, turėję 14 tūkst. ha žemės. Valstybei atitekusių ūkių skaičiumi ir žemės plotu išsiskyrė Tauragės, Telšių, Kretingos, Raseinių apskritys⁷⁰.

Patikimų žinių neturima ir apie persikėlusius į Klaipėdos kraštą naujakurių išsilavinimą. Žinoma, kad 1956 m. Kuršių nerijoje vietinių gyventojų išsilavinimas buvo du tris kartus (procentais) aukštesnis⁷¹ nei naujakurių⁷². Kokia situacija buvo kitose Klaipėdos krašto vietovėse, nesant tyrimų, atsakyti sudėtinga.

Palyginimui, Kaliningrado srities naujakurių socialinio poveikio tyrimai, paremti tiek archyvine medžiaga, tiek pačių amžininkų atsiminimais, rodo ne tik vidutinį statistinį pirmojo naujakurio poveikslą (pvz., 1947–1950 m. vidutinis naujakurių amžius siekė kiek per 30 metų, daugiau kaip 60% jaunų žmonių neturėjo vaikų, daugiau nei pusės asmenų iki 40 metų amžiaus išsilavinimas siekė tik pradinės mokyklos klases (66,3%), o tarp vyresnių nei 40 metų amžiaus du trečdaliai buvo beraščiai. 84% šių naujakurių buvo valstietiškos kilmės, tik 11,5% kilę iš darbininkų ir tik 4,5% save priskyrė tarnautojams⁷³), bet ir atskleidžia žūtbūtinį kai kurių asmenų norą pasinaudoti naujakuriams siūlomomis lengvatomis ir patekti į sritį. Kadangi vienas iš reikalavimų persikėlėjams numatė, kad šeimose turi būti ne mažiau kaip du darbingi asmenys, o kas penkta persikelianti šeima buvo netekusi maitintojo (vyriškio), tai į kraštą vykdavo ne tik nepilnos, bet ir „fiktyvios“ šeimos⁷⁴.

Detalus Klaipėdos krašto naujakurio socialinio portreto tyrimai, paremti archyviniais dokumentais⁷⁵ ir pačių naujakurių atsiminimais, padėtų sukurti pirmųjų Klaipėdos krašto pokario naujakurių poveikslą. Šis tyrimas taip pat padėtų ir ieškant atsakymų naujakurių adaptacijos, mentaliteto ir kitais klausimais.

Įsitvirtinimas naujoje aplinkoje

Tyrimų Klaipėdos krašto naujakurių adaptacijos klausimais taip pat nėra. Viena iš aplinkybių, galėjusių turėti įtakos naujakurių apsisprendimui likti Klaipėdos krašte, yra santykiai su kitais gyventojais, ypač vietiniais. Kaip senieji krašto gyventojai sutiko naujakurius? Kaip naujakuriai žvelgė į senbuvius? Istoriofografija ir amžininkai šiais klausimais pateikia labai prieštaringą vaizdą. Vietinių gyventojų atsiminimuose naujakuriai paprastai iškyla pasakojimuose apie užimtas senbuvų sodybas, išvartus tų sodybų šeiminkus, atimamą vietinių gyventojų turtą, visų vietinių prilygi-

⁶⁹ LACHAUER, U. Op. cit., p. 57–58.

⁷⁰ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 362.

⁷¹ 1956 m. etnografai surašė visas lietuviškoje Kuršių nerijos dalyje (išskyrus Kopgalį, Smiltynę ir Alksnynę) gyvenusias šeimas. Buvo fiksuojami visų šeimos narių pagrindiniai socialiniai-demografiniai rodikliai, tarp jų ir išsilavinimas. Užfiksuoti duomenys rodo, kad ketvirtadalis naujakurių buvo mažaraščiai arba visai beraščiai, o daugiau kaip pusė (47%) baigė 4–5 klases. Plg. tarp senbuvų mažaraščių beveik nebuvo, dauguma jų (60% Nidos ir Juodkrantės senbuvų, 83% Preilos ir 88% Pervalkos senųjų gyventojų) buvo baigė 8 klases (ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų 1956 metų..., p. 63–67).

⁷² ARBUŠAUSKAITĖ, A. L. Kuršių nerijos gyventojų 1956 metų..., p. 64.

⁷³ GALCOVA, S. Op. cit., S. 109–110; ШЕХДЕПЮК, М. Op. cit., c. 180–183.

⁷⁴ GALCOVA, S. Op. cit., S. 109.

⁷⁵ Duomenų apie perkeltuosius asmenis yra ne tik Vyriausiosios perkėlimo ir organizuoto darbininkų telkimo valdybos prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos fondo dokumentuose (saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve, fondo Nr. R-293), bet ir kai kurių gyvenviečių, į kurias buvo perkelti naujakuriai, vykdomųjų komitetų fonduose.

nimą „vokiečių agentams“ ir pan.⁷⁶ Tokie naujakurių elgesio aprašymai aptinkami ir kai kuriuose tyrimuose⁷⁷. Kitų autorių darbuose pateikiami faktai liudija, kad ir naujakuriai nukentėdavo nuo senbuvų: būdavo užpuolami, jiems būdavo grasinama ir pan.⁷⁸ Patys naujakuriai savo atsiminimuose vietinius gyventojus paprastai apibūdindavo teigiamai: „Pagrindiniai Nidos gyventojai – kuršiai. Jie buvo labai sąžiningi, galėdavo namus palikti atlapotomis durimis ir išvažiuoti, niekas nebūtų dingę.“⁷⁹

Manome, kad naujakurių ir senbuvų santykiams įvertinti svarbi krašto senbuvės Lėnės Grigolaitytės pastaba, kad tuo metu baimėje gyveno visi – tiek naujakuriai, tiek autochtonai⁸⁰, todėl įtempti šių dviejų grupių santykiai neturėtų stebinti. Tačiau analizuojant vietinių gyventojų ir naujakurių santykių pobūdį, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tiek istoriografija, tiek patys senieji gyventojai paprastai pristato būtent pačių pirmųjų pokario metų situaciją. Vėliau santykių pobūdis keitėsi – tai pažymi ir kai kurie tyrinėtojai⁸¹, apie tai pasakoja ir naujakuriai⁸². Tačiau detalesnio tyrimo, kaip vystėsi šie santykiai vėlesniais metais, nėra.

Palyginimui, detalūs, gausiais amžininkų liudijimais, paremti gyventojų santykių raidos tyrimai Varmijoje ir Mozūrijoje atskleidžia, kad vietinių gyventojų ir naujakurių suartėjimą skatino ir kultūriniai skirtumai. Naujakuriai stengdavosi pasisemti iš mozūrų įvairios patirties, tačiau, kaip pažymi Marzanna Kielar, „atvykėliai mokėsi konservuoti ir dirbti žemės ūkio mašinomis, bet aukšta darbo kultūra ar disciplina šalininkų nerado“⁸³.

Kaliningrado srities tyrimuose taip pat pažymima, kad tiesioginiai naujakurių kontaktai su vietiniais gyventojais, kuriuos vadino „vokiečiais“, koreguodavo išankstinę vienų apie kitus nuomonę. Naujakuriai pasakojo, kaip aklą pyktį viskam, kas vokiška, keitė supratimas, pagarba jų kultūrai, gyvenimo būdui, darbui, kaip buvo norima perimti geriausius dalykus, išmokti. Pasakojo, kaip tarp šioms dviem grupėms priklausiusių žmonių užsimegzdavo draugystė, gimdavo meilė ir net būdavo kuriamos šeimos⁸⁴. Todėl nekeista, kad dauguma naujakurių savo santykius su vietiniais gyventojais apibūdino kaip neutralius (60%) arba draugiškus (37%) ir tik 6% buvo priešiški nusiteikę⁸⁵.

Kaip rodo kaimyninių šalių patirtis, Klaipėdos krašto pokario istorijos gyventojų santykių raidos tyrimai yra būtini, norint sužinoti, kaip vystėsi naujakurių ir vietinių gyventojų santykiai, kokia ir kaip patirtį jie perimdavo vieni iš kitų.

Kitas gyventojų santykių aspektas – tai pačių naujakurių tarpusavio santykiai. Apie juos nežinome beveik nieko. Varmijos ir Mozūrijos problemas nagrinėjančioje istoriografijoje pažymima, jog kultūriniai skirtumai, nors iš vienos pusės ir skatino pažinimą, tačiau kartu ir didino distanciją

⁷⁶ SIMONAITYTĖ, I. Op. cit., p. 14; LACHAUER, U. Op. cit., p. 57–59.

⁷⁷ JUŠKA, A. Op. cit., p. 82–84; HERMANN, A. Op. cit., p. 78–83; VAREIKIS, V. Op. cit., p. 59.

⁷⁸ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 364–365; АРБУШАУСКАЙТЕ, А. Л. Коренное гражданское население..., p. 91.

⁷⁹ *Neringos veidai...*, p. 28.

⁸⁰ LACHAUER, U. Op. cit., p. 136.

⁸¹ HERMANN, A. Op. cit., p. 79.

⁸² *Neringos veidai...*, p. 36.

⁸³ KIELAR, M. B. Mehr als eine Welt ideologischer Vorbilder. Das „Entstehen von Heimat“ in masurischen Dörfern. In *Heimat und Ethnizität über den Umgang mit Fremdheit in Masuren und Schlesien nach dem Zweiten Weltkrieg* (Nordost-Archiv, Bd. VIII/ 1999, Heft 1). Hrsg. von U. MAI. Lüneburg, 2001, S. 21–22.

⁸⁴ *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев...*, с. 269–277, 298–303.

⁸⁵ KOSTJAŠOV, J. Russen und Deutsche in Ostpreußen nach 1945 – Konfrontation oder Integration? *Anna-berger Annalen*, 1999, Nr. 7: *Ostpreussen nach 1945*, S. 168.

tarp grupių, skatino negatyvių stereotipų radimąsi. Todėl nepaisant laipsniško naujakurių ir autochtonų suartėjimo, stipriausi ryšiai būdavo grupėse, susietose bendra kalba ir kilmės vieta⁸⁶.

Klaipėdos krašte tokių tyrimų, kurie atskleistų, kaip naujakuriams, atvykusiems ne tik iš skirtingų Lietuvos vietovių, bet ir kitų Sovietų Sąjungos regionų, sekėsi tarpusavyje sutarti, neturime.

Kaip naujakuriams sekėsi adaptuotis naujuose namuose Klaipėdos krašte? Rašytojos Ievos Simonaitytės nuomone, naujakuriai krašte jautėsi „savininkais ir ponais“⁸⁷. Istorikė Ruth Kibelka irgi tvirtina, kad naujakuriai kūrėsi senųjų gyventojų sodybose ir namuose nesitikėdami, kad grįš senieji šeimininkai⁸⁸. Tačiau Silva Pocyte pateikė kiek kitokį požiūrį pažymėdama, kad naujakuriai taip pat buvo „Klaipėdos krašto užėmimo aukos, nes buvo išplėsti iš savų gimtųjų namų ir atvežti į nežinomą kraštą“⁸⁹. Kaip matome, vertinimai šiuo klausimu prieštaringi, o pačių naujakurių iki šiol niekas nėra klausęs, kaip jie patys jautėsi pirmaisiais metais naujuose namuose. N. Kairiūkštytės teigimu, nemaža dalis naujakurių netapo nuolatiniais krašto gyventojais⁹⁰. Kad ne visi (greičiau dauguma) atvykusieji tikėjosi krašte pasilikti ilgesnį laiką, rodo ir tokie pavyzdžiai, kad nebuvo saugomas vietinių gyventojų paliktas turtas: vienam namo gale gyventa, o kitas būdavo ardomas ir deginamas⁹¹.

Daug aiškesnį vaizdą pateikia tiek Kaliningrado, tiek Varmijos ir Mozūrijos naujakurių adaptacijos tyrimai. Pirmiausia, tai jau minėjome, šių šalių mokslininkai pažymi, jog naujakuriai nenoriai vyko į nežinomą kraštą ir tikėjosi, kad tai laikina, kad greitai grįš gimtinėn⁹². Antra, tyrimai, daugiausia paremti pačių naujakurių atsiminimais, rodo, jog į buvusias Rytprūsių teritorijas jie vyko lydimi baimės jausmo, kuris neapleido ir pirmaisiais gyvenimo šioje teritorijoje metais⁹³. Baimė, kad grįš vokiečiai, baimė, kad atims gautas sodybas ir butus, baimė, kad vėl kils karas. Kaliningrado srities ir Varmijos bei Mozūrijos naujakurių apklausos rodo, kad jie nesijautė naujų žemių užkariautojais ir ne visada noriai įžengdavo į jiems skirtus, tačiau svetimus namus⁹⁴.

Pirmųjų naujakurių adaptacijos ir kiti šiame straipsnyje keliami klausimai neišvengiamai yra susiję ir su naujakurių palikuonių tapatumo klausimu. Lenkų istorikas Janusz Jasiński (Janusz Jasiński) pažymi, kad savęs tapatinimas su tam tikra grupe priklauso ir nuo subjektyvaus apsisprendimo. Pvz., XX a. pirmojoje pusėje mozūrams buvo imta priskirti ir tikrus vokiečius, kaip nors susijusius su mozūrų žeme. Todėl jis siūlo išskirti ir „naujuosius mozūrus“ – „jaunąją lenkų tautos generaciją, gimusią ir augusią Mozūruose po Antrojo pasaulinio karo“, neatsižvelgiant į tai,

⁸⁶ KIELAR, M. B. Op. cit., S. 21–22.

⁸⁷ SIMONAITYTĖ, I. Op. cit., p. 15.

⁸⁸ KIBELKA, R. Op. cit., S. 39.

⁸⁹ POCYTĖ, S. Op. cit., p. 26.

⁹⁰ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. Klaipėdos krašto kaimo vietovių..., p. 394. Tikslų duomenų, kiek atvykusiųjų į Klaipėdos kraštą išvyko, neturime, išskyrus Klaipėdos miestą: iš 1951–1960 m. atvykusių į Klaipėdą žmonių iš Lietuvos mieste liko gyventi 17%, o iš atvykusių iš kitų Sovietų Sąjungos regionų – vos 6% (KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Klaipėdos pramonė...*, p. 71–72). Archyviniai dokumentai rodo, kad, pvz., žvejų kolūkiuose 1948–1959m. būta didelės žmonių migracijos. Tačiau pažymint, kad žmogus išvyksta, paprastai nebuvo nurodoma kur: ar atgal į gimtinę, ar, pvz., į kitą Klaipėdos krašto gyvenvietę.

⁹¹ *Neringos veidai...*, p. 24.

⁹² *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев...*, c. 45.

⁹³ EßER, B. Orientierung in neuer Umgebung: Gespräche mit Neusiedlern in einer masurischen Gemeinde. *Annaberger Annalen*, 1999, Nr. 7: *Ostpreussen nach 1945*, S. 126–130; KIELAR, M. B. Op. cit., S. 15; KOSTJAŠOV, J. Russen und Deutsche..., S. 162; *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев...*, c. 37.

⁹⁴ EßER, B. Op. cit., S. 130.

ar jie katalikai ar evangelikai⁹⁵. Gal galima kalbėti ir apie „naujojo klaipėdiško“ sąvoką? A. Hermannas (A. Hermann) tai įvardija kaip „naują pajūrio srities identitetą“, kuri formuoja tiek likę vietiniai gyventojai, tiek naujakuriai⁹⁶, tačiau daugiau šiuo klausimu be detalių tyrimų, kuriuose galėtų dalyvauti ne tik istorikai, bet ir kitų sričių mokslininkai, kalbėti sudėtinga.

Išvados

Istoriografijoje gana išsamiai pristatytos naujakurių migracijos kryptys rodo, kad intensyviausia migracija į Klaipėdos kraštą vyko pirmaisiais pokario metais, o daugumą naujakurių sudarė atvykusieji iš Lietuvos. Kita grupė – atvykusieji iš kitų Sovietų Sąjungos regionų, dažniausiai rusai. Pagrindinės priežastys, kodėl naujakuriai ryždavosi palikti namus ir vykti į Klaipėdos kraštą, istoriografijoje išskiriamos šios: 1. sunki materialinė padėtis namuose ir 2. noras išvengti represijų. Tačiau pasigendama detalesnės šių priežasčių analizės: kokios aplinkybės nulemdavo (tiek pačiame naujakurio gimtajame krašte, tiek jo šeimoje), kad žmonės ryždavosi palikti gimtuosius namus ir vykti į kartais visai nepažįstamą kraštą. Gana detaliai istoriografijoje pristatyta, kokias lengvatas valdžia išipareigodavo suteikti į Klaipėdos kraštą atvykdavusiems naujakuriams, tačiau neanalizuojamas pats verbavimo procesas: kokiomis priemonėmis žmonėms buvo siūloma vykti į Klaipėdos kraštą, kaip buvo pristatomos valdžios teikiamos lengvatos, kokią įtaką vietinė valdžia galėjo turėti žmonių apsisprendimui vykti ar nevykti į Klaipėdos kraštą, kiek realybę atitikdavo verbuotojų pažadai ir pan. Nėra detalių tyrimų, pristatančių socialinį Klaipėdos krašto naujakurio paveikslą, o fragmentiškos žinios – tiek istoriografijoje, tiek amžininkų atsiminimuose – neleidžia daryti apibendrinimų apie naujakurių amžių, šeimyninę padėtį, išsilavinimą, socialinį sluoksnį ir pan. Tiek istoriografijoje, tiek amžininkų atsiminimuose daugiau pristatomi Klaipėdos krašto pirmųjų pokario metų naujakurių ir senųjų krašto gyventojų santykiai, kurie tuo metu buvo įtempti. Kaip šie santykiai vystėsi vėliau, nėra tirta. Naujakurių tarpusavio santykiai apskritai nėra sulaukę tyrėjų dėmesio. Nėra tirtas ir naujakurių adaptacijos Klaipėdos krašte klausimas, taip pat nieko nežinoma ir apie šiandien gyvenančių naujakurių palikuonių identitetą.

Klaipėdos krašto naujakurių temos tyrimai ne tik padėtų užpildyti Klaipėdos krašto pokario istorijos puslapius. Tokių klausimų kaip naujakurių socialinis portretas, jų adaptacija, gyventojų tarpusavio santykių raidos ir kiti tyrimai gali padėti rasti atsakymus į klausimus apie šiandienos Klaipėdos krašto gyventojų tapatumą, apie tai, kaip jie vertina aplinką, kurioje gyvena: ar pripažįsta šią aplinką sava ir saugotina; kaip vertina Klaipėdos krašto vietinių gyventojų sukurtą materialųjį kultūros paveldą ir pan.

Palyginimas su naujakurių problematikos tyrimais kitose buvusių Rytprūsių srityse leidžia daryti išvadą, kad vienas iš pagrindinių šaltinių yra amžininkų liudijimai. Tačiau kuo daugiau laiko praeina nuo tiriamo laikotarpio, tuo mažiau galima rasti amžininkų, tuos įvykius prisimenančių. Šiandien dar galima rasti pirmųjų pokario metų amžininkų – tiek naujakurių, tiek vietinių gyventojų, tačiau jų mažėja.

⁹⁵ JASIŃSKI, J. Apie požiūrį į moziškumą. *Baltija* 1995. Kaunas, 1995, p. 109.

⁹⁶ HERMANN, A. Op. cit., p. 92.

Literatūra

- ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. Karaliaučiaus-Kaliningrado srities gyventojų padėtis 1945–1951 metais. In *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. VIII). Ats. red. A. NIKŽENTAITIS. Klaipėda, 2001, p. 91–120.
- ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. Kuršių nerijos gyventojų 1956 metų šeimos kortelių duomenų sociologinė analizė. *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 1, p. 63–70.
- ARBUŠAUSKAITĖ, Arūnė Liucija. Kuršių nerijos gyventojų socialiniai-demografiniai pokyčiai. In *Lietuvininkų kraštas*. Red. komisijos pirm. N. VĖLIUS. Kaunas, 1995, p. 372–398.
- EBER, Barbara. Orientierung in neuer Umgebung: Gespräche mit Neusiedlern in einer masurischen Gemeinde. *Annaburger Annalen*, 1999, Nr. 7: *Ostpreussen nach 1945*, S. 126–130.
- GALCOVA, Svetlana. Die Neusiedler auf dem Gebiet Ostpreußens (Kaliningrader Oblast). *Annaburger Annalen*, 1999, Nr. 7: *Ostpreussen nach 1945*, S. 107–112.
- HERMANN, Arthur. Klaipėdiškių likimas Lietuvoje po 1945 metų. In HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*: straipsnių rinkinys. Vilnius, 2000, p. 73–94.
- JASINSKI, Janusz. Apie požiūrį į mozūriškumą. *Baltija 1995*. Kaunas, 1995, p. 105–109.
- JUŠKA, Albertas. Mažlietuvų evakuacija ir genocidas 1944–1951 metais. *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3, p. 75–85.
- KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos kraštas ir jo ypatumai 1944–1947 metais. *Lietuvos istorijos metraštis: 2000 metai*. Vilnius, 2001, p. 257–276.
- KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto gyventojų repatriacija ir jos ypatumai 1945–1950 metais. In *Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje*: konferencijos pranešimai. Klaipėda, 1989, p. 35–43.
- KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pokario metais. In *Lietuvininkų kraštas*. Red. komisijos pirm. N. VĖLIUS. Kaunas, 1995, p. 339–371.
- KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. *Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945–1960 metais*. Vilnius, 1987.
- KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos ūkio atkūrimas pirmaisiais pokario metais (1945–1946). In *Tarybinės Klaipėdos istorijos klausimai*. Ats. red. M. JUČAS, S. OVERAITĖ. Vilnius, 1977, p. 22–33.
- KIBELKA, Ruth. *Memellandbuch. Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002.
- KIELAR, Marzanna Bogumiła. Mehr als eine Welt ideologischer Vorbilder. Das „Entstehen von Heimat“ in masurischen Dörfern. In *Heimat und Ethnizität über den Umgang mit Fremdheit in Masuren und Schlesien nach dem Zweiten Weltkrieg* (Nordost-Archiv, Bd. VIII / 1999, Heft 1). Hrsg. von U. MAI. Lüneburg, 2001, S. 11–32.
- KOSTJAŠOV, Jurij. Russen und Deutsche in Ostpreußen nach 1945 – Konfrontation oder Integration? *Annaburger Annalen*, 1999, Nr. 7: *Ostpreussen nach 1945*, S. 161–172.
- ŁUKOWSKI, Wojciech. O tożsamości mieszkańców Mazur. *Borussia*, 1995, Nr. 10, s. 47–53.
- POCYTĖ, Silva. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990)*. Klaipėda, 1994.
- Priekulė. Mažas miestelis prie didelio kelio*. Sud. E. BARAUSKIENĖ. Kaunas, 2005.
- SAKSON, Andrzej. *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach*. Poznań, 1998.
- VALIAUSKAITĖ, J.; MICKEVIČIŪTĖ, E. Agrarinė reforma Klaipėdos apskrityje pokario laikotarpiu. In *Lietuva Didžiojo Spalio keliu*: respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos Didžiosios Spalio socialinės revoliucijos 60-mečiui, medžiaga. Ats. red. P. AKSAMITAS. Kaunas, 1977, p. 199–202.
- VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993.
- АРБУШАУСКАЙТЕ, Аруне Люция. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской оккупации. *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3, p. 87–97.
- Восточная Пруссия глазами советских переселенцев. Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах*. 2-е изд., испр. и доп. Калининград, 2003.
- КОСТЯШОВ, Юрий. «Желающих переселиться мало...» Об организации переселения колхозников из Воронежской в Калининградскую область в послевоенные годы. *Калининградские архивы. Материалы и исследования*, Вып. 6. Калининград, 2004, с. 61–76.
- ШЕНДЕРЮК, Марина. Социальный портрет переселенца. *Калининградские архивы. Материалы и исследования*, Вып. 1. Калининград, 1998, с. 180–184.

THE SETTLERS OF KLAIPĖDA REGION IN THE POST-WAR PERIOD. WHAT DO WE KNOW ABOUT THEM?

Daiva Masiliauskienė

Klaipėda University, Lithuania

Summary

The lives of new settlers of Klaipėda region, who arrived here after the Second World War, have not been researched in detail. Contemporary historiography and oral histories provide fragmentary information about the first settlers of the Klaipėda region. The situation in rural territories is described in more detail in both – the scientific literature and the oral histories, but the problems of the new settlers of towns and settlements have not been analyzed in detail.

Historiography provides the most detail about migration flows – how many (approximately) and from where people arrived in the Klaipėda region. There are two main reasons identified for the migration: economic hardship and escape from repression, however, the influence of recruitment efforts on decisions to migrate cannot be determined, as this process has not been thoroughly analyzed. It is also difficult to identify the social status of the new settlers due to lack of information, thus a detailed social picture is not possible. There is some information available about relations between the new settlers and the indigenous inhabitants during the first years of the post-war period. Detailed research on the development of the relationship between the two groups has not been researched in detail. The least information is available about the settlement, as well as adaptation and identity issues of the new settlers in the region.

Detailed research and analysis of sociological relationships between the settlers and residents would reveal important information about the Klaipėda region during the post-war period, and it could be used for analyzing questions relevant to the identity of today's Klaipėda region residents. However, contemporary witness accounts are necessary for sociological research. In the experience of the article's author, witnesses to the events of the post-war period are an available but quickly dwindling resource.

Įteikta 2008 09 19